

<https://doi.org/10.53656/his2021-5-6-civ>

*Approaches in Teaching
Подходи в преподаването*

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ В VIII КЛАС

Доц. д-р Георги Якимов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия има за цел да изясни ролята на учебниците по история и цивилизации за VIII клас в усвояването на знания и формирането на представите на учениците в областта на правата на човека. При изучаването на Новото време те опознават идеите и усилията на обществата за налагането на тези права. В статията са разгледани, сравнени и анализирани действащите в началото на гимназиалната образователна степен учебници. Посочени са добрите примери на уроци, упражнения и практически дейности в учебните помагала, които отделят най-голямо внимание на проблема за човешките права. Представата за тях е важна част от съвременната гражданска култура на младите хора. Познаването на борбите за човешки права и тяхната еволюция е част от гражданската образованост на учениците и основа за активното им включване в демократичното гражданско общество.

Ключови думи: училищно историческо образование; образование за правата на човека; гражданско образование

Стремежът на човечеството към свобода, равенство, права и достойнство е толкова стар, колкото и липсата им. Още в развитието на древните цивилизации в Месопотамия, Египет, Индия, Китай, Персия, Елада и Рим срещаме редица примери, които могат да се свържат с усилията на обществата да защитят отделния човек, да регулират отношенията между хората, да регламентират правата и задълженията на членовете в дадена общност (държава) (Kolárova 2013, 21 – 24). Съвременният поглед към Древността е много критичен по отношение на неравенствата между хората, тъй като общественото развитие в тази дълга епоха най-често върви в посока на загубване на права. Статутът на робите, чужденците, жените и децата в древните общества е свързан с подчинение, безправие, жестокост, унижения, тежък принудителен труд. В същото време, не трябва да забравяме, че Древността ни е оставила в наследство представите за свобода¹⁾, собственост, законност, справедливост, право на безопасност, граждани, граждански права, демокрация, религиозна търпимост, мирно съжителство и много други, които са в основата на новото

им осмисляне, съдържателно обогатяване и развитие през Ренесанса и Новото време.

Изследователите на проблема за правата на човека обособяват условно два периода в развитието на усилията на човечеството за тяхното утвърждаване. Първият период е от Древността до 1948 г., а вторият след 1948 г. до наши дни. Приемането на Всеобщата декларация за правата на човека (10. XII. 1948 г.) от ООН разделя двата периода. Този международен пакт, приет първоначално от 48 държави, слага началото на нови усилия за разширяване на човешките права (Kolarova 2013, 19 – 20). Писменото кодифициране на отношенията между държавата и гражданите продължава с постоянно разширяване на правата до наши дни.

В настоящата статия разглеждаме критично как програмата за VIII клас и учебниците по история и цивилизации изграждат представите на учениците за правата на човека. В началото на гимназиалното си образование учениците изучават развитието на Европа и света от началото на XVI в. до навечерието на Първата световна война. Те се запознават с динамиката на политическите, стопанските, социалните и културните процеси, на модернизацията на стария континент и други части на света²⁾. Безспорно в културно-образователната област „Обществени науки“ предметът история и цивилизации има водеща роля и е призван да запознае младите българи и със състоянието на човешките права (Paev 2020, 383) във всяка една епоха, в частност с постепенното им разширяване от XVI до началото на XX в. Това допринася за обогатяване на гражданската образованост на учениците (Kusheva 1998, 10 – 14), преди изучаването на предмета гражданско образование в горната гимназиална степен. В съвременния свят проблемът за правата на човека става все по-актуален и естествено намира своето място в просветната система на всяка демократична страна, а обучението по история и цивилизации проследява развитието на идеята за човешките права и борбите за тяхното утвърждаване като норма за цивилизационно развитие.

В програмата за общообразователна подготовка по история и цивилизации за VIII клас в област на компетентност „Човекът в историята“ е посочено, че учениците трябва да описват развитието на правата и свободите на гражданите в различни общества, да оценяват идеи и действия на личности от епохата. Акцент е поставен върху познаването на идеите на представителите на Просвещението – Дж. Лок, Фр. Волтер, Ш. Монтескьо и Ж. Русо, както и тяхното реализиране в Декларацията за независимост на английските колонии в Северна Америка (1776 г.) и Декларацията за правата на човека и гражданина в революционна Франция през 1789 г. Разграничаването на идеите на либерализма, консерватизма, социализма и анархизма е свързано и с тяхното отношение към правата на човека. Учениците се запознават още

с движенията за отхвърляне на робството в Ново време, за равнопоставяне на жените, за защита на работническата класа и др. Натрупаните знания, умения и компетентности при изучаването на миналото включват различни аспекти на проблема за правата на човека.

В обучението по история и цивилизации в първите два класа на прогимназиалното образование учениците се запознават с важни събития в древната и средновековната история, в които участниците търсят път към свободата, равенството и своите права. Те разбират, че в Късното средновековие възходът на градовете е съпроводен с новото гражданство на хора, подчиняващи се на закона, с регламентирани права и задължения (Kolarova 2014, 59 – 61). Започва една еволюция на феодалните права в конституционни – процес, който продължава няколко века. Тази постепенна промяна ражда разбиранията за „естествените права“ на човека в Ново време.

Най-често се приема, че издадената в началото на XIII в. в средновековна Англия Magna Charta Libertatum е един от основополагащите документи за правата на човека. В него се появяват определенията „свободен човек“, „свободни мъже“, „гарантирани свободи“ (Vincent 2015, 118 – 132.). През следващите векове тези термини вече се използват по-често и засягат все по-голяма част от населението. В епохата на Новото време английският философ Джон Лок публикува „Два трактата за държавното управление“ (1690 г.). В първия той отхвърля господстващата през Средновековието концепция за божествения произход на кралската власт, която стои в основата на абсолютизма. Дж. Лок посочва, че никой не трябва да застрашава живота, здравето, свободата и собствеността на индивида (Heater 2004, 66 – 67). Всеки притежава тези права, те са му присъщи и той трябва да уважава и правото на другите върху тях. Законът и властта са призвани да гарантират индивидуалните права (Sartori 1992, 37 – 64). В политически план идеята на английския мислител за естествените права на човека има няколко политически последици: 1. никой не може да бъде под политическото разпореждане на някой друг освен по собствено желание; 2. защитата на естествените права на човека трябва да е основна функция на всяко управление; 3. ако управляващите не изпълняват тази функция, управляваните имат правото да ги свалят.

В новите учебници по история и цивилизации за VIII клас е разкрита същността на промяната през XV – XVII в., при която хуманизмът и индивидуализмът създават благоприятна среда по отношение на човешките права и свободи. Интелектуалната основа на съвременната демокрация се ражда във времето на Просвещението. В учебниците това е отразено във въвеждащите за епохата на Новото време уроци, преди да се премине към по-конкретното им представяне в темите за просвещенската епоха и страните, в

които тя се разгръща най-интензивно в сферата на човешките права – Англия, САЩ, Франция и др.³⁾

Към средата на XVII в. пуританската революция в Англия налага и доразвива идеите на Магна харта и защитава „правата и свободите на народа“ от посегателствата на монарха и опитите му да налага волята си над парламента. В учебниците е отразена голямата промяна в островната държава, а авторите обръщат голямо внимание и на „Славната революция“ (1688 г.) и последвалия я Бил за правата (1689 г.)⁴⁾. Учениците се запознават с основните положения в този документ, ограничаващ кралските правомощия и утвърждаващ конституционната парламентарна монархия. Те разбират от авторските текстове и документалните откъси, че сред основните права са свободата на словото, свободните дебати в парламента, свобода на събранията, на вероизповеданията, право на подаване на молби (жалби) до парламента, свободен избор на депутати от мъжете с определен имуществен ценз (доход над 40 шилинга) и др. Кралската власт е ограничена при предлагането на закони без съгласието на парламента, задържането и преследването на поданиците, налагането на данъци, прекомерни глоби, жестоки и необичайни наказания и др. Английският модел на промяна вдъхновява мислителите от настъпващата епоха на Просвещението и те разгръщат нови идеи за промяна.

Сред най-важните акценти в обучението на осмокласниците по история и цивилизации е опознаването на идеите на Просвещението и тяхното влияние върху разбиранията за човешките права и принципите, върху които те почиват – политически плурализъм, разделение на властите, независимост на съдилищата, религиозна толерантност, представителство на интересите на различните обществени групи и др. (Kolarova 2013, 19 – 20). От уроците за Просвещението учениците разбират за въздействието на вижданията на Дж. Лок върху големите френски философи от XVIII в. и бащите основатели на САЩ. Неговите трактати за държавното управление се появяват скоро след публикуването на английския Бил за правата – акт, който гарантира със силата на закона естествените права на човека. Пред учениците е особено важно да се подчертае връзката между свободния гражданин и собствеността, чиито корени са още в античното гражданство (Heater 2004, 65 – 66). Идеите на Лок за политиката, разделието на властите, общественото съгласие (обществения договор), религиозната търпимост, за правото на съпротива срещу власт, която не произхожда от народната воля, са доразвити и конкретизирани в условията на залаза на просветения абсолютизъм в една по-напрегната политическа атмосфера.

В новите учебници по история и цивилизации са представени най-важните възгледи на просвещенския XVIII в. Учениците свързват Фр. Волтер с противопоставянето на привилегированите съсловия (католическото

духовенство и аристокрацията), защитата на идеите за свобода, толерантност, свободно вероизповедание, както и с надеждите, че реформите могат да се осъществят от просветените монарси. Осмокласниците разбират, че Ш. Монтескьо доразвива идеята на Лок за разделението на властите, като обосновава независимостта на съдебната власт, намирайки точния баланс между властовите институции. Осмокласниците осъзнават, че Ж.-Ж. Русо е най-радикалният представител на Френското просвещение, защитник на равенството пред закона, националния суверенитет, същността на гражданството и нуждата от гражданско образование. Той развива социалната концепция за естествените права (естественото състояние на човека) в идеята си за общественния договор като пакт между управлявани и управляващи за добро управление. Нарушаването на този пакт, на естествените права и тяхната защитата дава основание на управляваните да сменят властимащите дори с бунт. Така просвещенската епоха в Европа утвърждава концепция, която стои над границите, етническата и религиозната принадлежност. Тя свързва всеки човек с неговите естествени права и нуждата от тяхното деклариране и конституционно регламентиране (Kolarova 2013, 29 – 30).

В новите учебници по история и цивилизации за VIII клас просвещенските идеи са представени както с авторски текст, така и с документални откъси от произведения на Дж. Лок, Фр. Волтер, Ш. Монтескьо, Ж.-Ж. Русо и Им. Кант. Учениците трябва да отговорят на въпроси за управлението, привилегиите, ролята на църквата, личната свобода, равенството на хората пред закона, зависимостта между правата на човека и управлението, отношението към науката и образованието, реформаторството и революционността на просвещенските мислители и др. В учебниците на издателствата „Просвета – София“, и „Булвест 2000“ на учениците са предложени теми за дискусии, формуирани на основата на мисли на известни просветители – *„Там, където няма закони, няма и свобода“*; *„Моите права свършват там, където започват правата на другите“*; *„Всяка власт корумпира, но абсолютната власт корумпира абсолютно“*; *„Да виждаме несправедливостта и да мълчим, означава да участваме в нея“*; *„Дръзни да знаеш! Имай смелост да си служиш със собствения си разсъдък“*. В тези дискусии и аргументираните съчинения върху тези мисли младите хора могат да заемат активна гражданска позиция. Те спомагат и за осъзнаване актуалността на просвещенската мисъл и в днешния свят по отношение на управлението, законността, човешките права, активната обществената позиция, силата на знанието и разума.

Разбиранията на Дж. Лок и Ш. Монтескьо за защитата на живота, здравето, свободата на личността и собствеността, за разделението на властите залягат в основата на Американската декларация за независимост (4 юли 1776 г.). В нея се приемат следните истини: *„...всички хора са създадени равни; те*

са дарени от Създателя с известни неотнимаеми права; сред тези права са животът, свободата и стремежът към щастие. Правителствата се създават от хората, за да гарантират тези права, и тяхната справедлива власт произтича от съгласието на управляваните...“⁵). Учениците в VIII клас се запознават с началата, на които се изграждат САЩ според конституцията от 1787 г.⁶) – републикански модел на управление (президентска република), федерално държавно устройство, разделение на властите, баланс и взаимен контрол между държавните институции и широки граждански права. Последните са регламентирани в американския Бил за правата (1791 г.), който утвърждава първите 10 добавки на основния закон. Сред тях са онези, които гарантират правата на гражданите – свобода на религията, словото и печата; право за подаване на петиции, както и свобода на сдружаване; право за носене на оръжие; забрана за обискиране без съдебно разпореждане; право на честен процес; забрана за издаване на осъдителни присъди, основани само на самопризнания; право на процес пред безпристрастни съдии; право на призоваване на свидетели; право на процес при граждански спорове; забрана на произволни арести, прекомерни глоби и гаранции.

Положителна страна на повечето учебници за VIII клас е, че с откъси от Декларацията за независимост и конституцията на САЩ, както и с условно-графични изображения учениците са улеснени в изграждането на своята представа за основните институции на федералното управление, разделенияето на властите и човешките права в американската демокрация. Само в едно от учебните помагала се посочва, че правата не обхващат дребните собственици, чернокожите (предимно роби), местното индианско население и жените, а в друго е отбелязано, че в края на XVIII в. едва 10% от мъжете имат изборителни права. Дори през 1790 г. значителна част от населението в новата държава няма гарантирани права, а около 17% са в робско положение. Именно статутът на афроамериканците остава най-тежкия проблем, нерешен от бащите основатели на САЩ (Heater 2004, 77 – 78).

Във времето, в което Първият американски конгрес приема добавките в американската конституция, в революционна Франция Учредителното събрание приема и обнародва Декларация за правата на човека и гражданина (26 август 1789 г.). Този документ реализира идеите на френските просветители. В 17-те постановки на Декларацията са отхвърлени привилегиите на благородниците и духовенството и се гарантират свобода на личността, равноправие, сигурност, защита на собствеността, право на съпротива срещу потисничеството, право за участие в политическия живот, равенство пред закона, свобода на вярата и др. Радикализирането на Френската революция води до появата и на Втора декларация за правата на човека и гражданина (10 август 1793 г.). Тя е разширена и в нея са посочени редица социални права, които трябва да се осигурят на гражданите – право на образование, социална защита и сигурност,

свобода на наемния труд и др. Тази декларация не влиза в сила, но очертава социалната насока на бъдещата борба за повече права (Kolarova 2013, 32).

Декларацията за правата на човека и гражданина от 1789 г. и разпространението на нейните идеи във времето на Наполеоновите войни в Европа намират място в новите учебници по история и цивилизации за VIII клас. Най-важните постановки на Декларацията са отразени в документалните откъси, разяснено е съдържанието на понятието „гражданин“ в Ново време, очертано е закрепването на правата в конституции и закони, както и е уточнено, че те все още се отнасят само за мъжете.

От авторските текстове, документите, изображенията, условно-графичните изображения осмокласниците разбират, че революциите в края на XVIII водят до отслабване на позициите на монарсите, а истински суверен става народът⁷⁾. Те осъзнават, че този принцип заляга в основата на съвременния демократичен свят. През XIX в. поданиците все повече се превръщат в граждани, които извоюват още права. Отношенията между държавата, обществото и гражданите се гарантират от конституционните разпоредби. Последните гарантират естествените човешки права – на живот, свобода, собственост и др. Започналият процес на извоюване на все повече права продължава и те вече не се определят като естествени, а като човешки права, които трябва да се гарантират, отстояват, разширяват и изучават (Yakimov 2018, 64 – 66).

В уроците, посветени на развитието на водещите държави, идеологически течения, обществените промени и обществени движения през XIX в., учениците се запознават с разширяването на кръга на правата – политически, икономически и социални. С либерализма те свързват разширяването на изборителното право, правото на безплатно и общодостъпно образование, първите опити за прокарване на идеята за равнопоставеност между мъжете и жените и др. Борбите на индустриалния пролетариат за повече икономически и социални права са обвързани с идейното течение на социализма.

През XIX в. постепенно се налага разширяването на изборителните права чрез отпадане на имуществени, образователни и възрастови ограничения. През 1828 г. белите мъже без собственост получават право да участват в изборите за президент в повечето щати на САЩ. В Англия няколко законодателни реформи между 1832 – 1884 г. увеличават броя на гражданите (мъже) с изборителни права от 440 хил. до 5 милиона. Отпадането на цензовете увеличава броя на изборителите, а участието в политическия живот става все по-масово. В републиканска Франция през 1875 г. право на глас имат около 10 милиона граждани (мъже). Учениците си припомнят, че в свободното Българско княжество Търновската конституция (16 април 1879 г.) дава изборителни права на всички мъже, навършили 21 г., и могат да оценят факта, че страната ни е сред онези държави, които първи дават всеобщо изборително право.

Разширяването на изборителните права за мъжете през втората половина на XIX в. неминуемо води до поставянето на въпроса за премахване на дискриминацията на жените при упражняването както на изборителното право, така и на другите права (икономически и социални), които притежават мъжете. Поставен е въпросът за равенството на половете (Heater 2004, 120 – 129) и началото на идеологията на феминизма. В учебника на изд. „Анубис“ в т.нар. „Историческа работилница“ учениците трябва да усвоят уменията да пишат историческо есе по зададени показатели. Темата на есето е „Промени ли се нещо от Просвещението и Френската революция до днес“. Чрез работа с документални откъси от годините на Френската революция („Молба на жените от третото съсловие до Краля“ и „Декларацията за правата на жената и гражданката“, подготвена от Олимпия дьо Гуж през 1791 г.) те трябва да опишат положението на жените, стремежите им да променят мястото си в обществото, да сравнят документите за правата и да открият различията в тях. Логично продължение на темата е и предложението на учениците дебат „Спазват ли се човешките права?“, за който те се подготвят с обширен опорен текст за проблема за правата на човека в Ново време. В останалите учебници също са отразени усилията на жените за изборителни права (движението на суфражетките). До Първата световна война само в пет държави те получават право да гласуват. Ролята на жените във военните години, в които те вършат „мъжката работа“ във военното производство, неутрализира отрицанието към исканията им. В САЩ, Европа и други части на света с промени в конституциите и изборното законодателство те получават изборителни права (Kusheva 2000, 93 – 94).

В средата на XIX в. редица големи държави са изправени пред тежки конфликти с участието на милиони хора. В САЩ проблемът с робството в южните щати вкарва страната в разрушителна гражданска война. В Русия подобното на робството крепостничество спъва модернизацията. В Англия и Франция ужасните условия на труд и живот на индустриалния пролетариат пораждаат социални конфликти и появата на масови движения. Тези проблеми са отразени в учебниците за VIII клас.

Проблемът с робството в Новото време и усилията за премахването му намират място в учебниците. В урок за нови знания авторите на изд. „Просвета – София“ разясняват особеностите на робството в САЩ, Руската и Османската империя, както и в колониалните владения на европейските държави по света. В урок упражнение „Съпротивата срещу робството“ учениците изпълняват различни задачи и дават отговори на редица въпроси, опирайки се на хронологически ориентири, документи от епохата и различни изображения. Те разбират, че Гражданската война (1861 – 1865) слага край на робството в САЩ (13-ата добавка в конституцията), а по-късно това се случва в Западното полукълбо и колониалните владения. През 1890 г. на

Брюкселската конференция 17 държави подписват Акт против робството (Kolarova 2013, 37).

Уроците за държавите и общества в края на XIX и началото на XX в. създават ясна представа у учениците, че тогава е извършен голям пробив по отношение на човешките права в напредналите държави – безплатно образование, здравна помощ, социални права за работниците (искания за 8-часов работен ден, забрана на детския труд, забрана жени да работят в производства с рискове за здравето, отпуск за раждане и майчинство, отмяна на нощния труд, 36 ч. непрекъсната седмична почивка) и др.

Обучението по история и цивилизации в VIII клас дава на учениците знания за еволюцията на идеите за човешките права в Ново време и борбите за тяхното налагане като норма в изучаваните държави и общества. Проучените и сравнени в статията учебници по история и цивилизации за VIII клас допринасят за оформянето на представите на учениците за важността на човешките права и началната им гражданска грамотност в тази област, за подготовката им за участие в гражданския живот на демократичното общество (Kusheva 2007, 64). Можем с основание да заключим, че в тематиката за човешките права обучението по история и цивилизации изпълнява важна роля за гражданското развитие и поведение на днешните български ученици. Те опознават груповите и националните права (Paev 2020, 45 – 49), разбират, че те следват девиза на Френската революция „Свобода, равенство, братство“⁽⁸⁾. Младите хора разбират същността на разделението на правата на няколко групи (Domaradski, Khvostova & Purovac 2019, 423 – 428). Някои права са граждански и политически по природа и имат за цел да защитят индивида от неправомерни и незаконни действия на държавата (право на живот, свобода, собственост, свобода на словото, право на справедлив процес, свобода на религията, изборително право). В края на изучаваната от учениците епоха на преден план излизат т.нар. права от второто поколение – социални, икономически и културни. Те осигуряват равни условия и еднакво третиране за всички членове на обществото (право на труд, право на здравно и социално осигуряване, право на помощ при безработица и др.). За важността на обучението по история и цивилизации в областта на човешките права свидетелстват и приетите през 1978, 1983 и 1985 г. от Съвета на Европа документи за обучението по правата на човека. В тях се подчертава водещото място на историята като учебен предмет в този процес (Kolarova 2013, 72).

БЕЛЕЖКИ

1. Думата „свобода“ се появява за пръв път в древен документ от шумерската цивилизация от XXIII в. пр. Хр. Върху глинена плочка със закони от владе-

- теля на гр. Лагаш се посочва, че той уволнил нечестните бирници, освободил несправедливо затворените и спрял злоупотребите с властта.
2. <https://www.mon.bg/bg/1999>. Учебна програма по история и цивилизации за VIII клас. (общообразователна подготовка) [последно посетен на 22.06.2021 г.].
 3. Вж. Гаврилов, Б., Славчев, К., Стоименова, Б., 2017. История и цивилизации за VIII клас, София: Просвета – София АД, 8, 56 – 57, 74 – 77, 83 – 85, 86 – 89, 106 – 109, 120 – 123, 164 – 165, 170 – 175, 179. Пантев, А., Павлова, В., Велинова-Тренчева, З., Костадинова, П., Ботев, Р., 2017. История и цивилизации за VIII клас, София: Булвест 2000, 35 – 37, 74 – 77, 100, 103 – 105, 109 – 110, 116 – 118, 176, 206 – 209. Матанов, Хр., Вачков, Д., Стоянов, Б., Табакова, К., Карабоева, Е., 2017. История и цивилизации за VIII клас. София: ИК Анубис, 9, 66 – 68, 76 – 79, 81 – 82, 83 – 86, 93, 119, 143. Грозев, К. Михнева, Р., Зарков, Т. Николова, М., 2017. История и цивилизации за VIII клас. София: Изд. Даниела Убенова, 13, 48, 50 – 52, 57 – 59, 105 – 107, 108, 110.
 4. Thatcher, O. J., ed. (1907). The library of original sources. University Research Extension. p. 10 – 16. За Славната революция виж и: Миланова, А., 2015. Славната революция 1688 г.: холандска инвазия или първата модерна революция? В: Докторантски изследвания в социалните и хуманитарни науки. Т.2, 45 – 60.
 5. <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> [последно посетен на 22.06.2021 г.].
 6. <https://constitutioncenter.org/interactive-constitution/full-text> [последно посетен на 22.06.2021 г.].
 7. Пак Преамбюлт на конституцията на САЩ започва с „Ние, народът на Съединените щати,“
 8. Карел Васак (1929 – 2015) е чешки юрист, емигрирал след Пражката пролет (1968 г.) във Франция. Той е дългогодишен генерален секретар на международния институт за правата на човека в Страсбург и правен съветник на ЮНЕСКО.

ЛИТЕРАТУРА

- Коларова, Ц., 2013. *Образование по правата на човека*. София: Авангард Прима.
- Коларова, Ц., 2014. *Гражданско образование в университета*. София: Авангард Прима.
- Кушева, Р., 1998. Гражданско образование чрез обучение по история. *Образование и квалификация*, (3), 10 – 14.
- Кушева, Р., 2000. *Методика на обучението по история*. София.
- Кушева, Р., 2007. *Съвременното историческо образование – отговори на новите предизвикателства*. София.

- Паев, К., 2020. Гражданското образование – ново предизвикателство пред обучението по история. *История*, **28**(4), 381 – 389.
- Паев, К., 2020. *Гражданското образование в обучението по история*. София: Парадигма.
- Сартори, Дж., 1992. *Теория на демокрацията*, (2). *Класическите проблеми*. София.
- Винсът, Н., 2015. *Магна харта*. София.
- Якимов, Г., 2018. „Ние, народът. Гражданинът и конституцията“ (наблюдения върху учебник по гражданско образование в американските гимназии). *Общество, памет, образование. История и обществени нагласи*, **4**. София, 64 – 83.
- Domaradski, S., Khvostova, M., Pupovac, D., 2019. Generations of Rights and the Cotemporary Human Rights Discourse. *Human Rights Review*, **20**, 423 – 443.
- Heater, D., 2004. *A brief history of citizenship*. New York.

REFERENCES

- Domaradski, S., Khvostova, M., Pupovac, D., 2019. Generations of Rights and the Cotemporary Human Rights Discourse. *Human Rights Review*, **20**, 423 – 443.
- Heater, D., 2004. *A brief history of citizenship*. New York.
- Kolarova, Ts., 2013. *Образование по правата на човека*. Sofia: Avangard Prima.
- Kolarova, Ts., 2014. *Grazhdansko obrazovanie v universiteta*. Sofia: Avangard Prima.
- Kusheva, R., 1998. *Grazhdanskoto obrazovanie chrez obuchenieto po istoriya – Obrazovanie i kvalifikatsiya*, (3), 10 – 14.
- Kusheva, R., 2000. *Metodika na obuchenieto po istoriya*. Sofia.
- Kusheva, R., 2007. *Savremennoto istorichesko obrazovanie – otgovori na novite predizvikelstva*. Sofia.
- Paev, K., 2020. Grazhdanskoto obrazovanie – novo predizvikelstvo pred obuchenieto po istoriya. *Istoriya-History*, **28**(4), 381 – 389.
- Paev, K., 2020. *Grazhdanskoto obrazovanie v obuchenieto po istoriya*. Sofia: Paradigma.
- Sartori, G., 1992. *Teoriya na demokratsiyata*, (2). *Klasicheskite problemi*. Sofia.
- Vincent, N., 2015. *Magna Harta*. Sofia.
- Yakimov, G., 2018. Ние, народът. Гражданинат и конституцията“ (наблюдения върху учебник по гражданско образование в американските гимназии) – *Общество, памет, образование. История и обществени нагласи*, **4**. София, 64 – 83.

HUMAN RIGHTS IN THE TEACHING OF HISTORY AND CIVILIZATIONS IN 8TH GRADE

Abstract. This article aims to clarify the role of the textbooks in History and Civilizations in 8th grade for mastering the knowledge and forming of concepts by the school students in the field of human rights. By studying the modern era, they get to know the ideas and efforts of society for the enforcement of these rights. The article examines, compares and analyzes the current textbooks at the beginning of the high school education. The good examples of lessons, exercises and practical activities in the textbooks that pay the most attention to the problem of human rights are given. Having an idea of them is an important part of the modern civic culture of young people. Knowledge of the struggles for human rights and their evolution is a part of the civic education of the school students and the basis for their active involvement in a democratic civil society.

Keywords: history education in schools; human rights education; civic education

✉ **Dr. Georgy Yakimov, Assoc. Prof.**

<https://orcid.org/0000-0002-1311-8345>

Department of Archive Studies and Methodology of History Teaching

Faculty of History

Sofia University

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: g.yakimov@uni-sofia.bg